

Community Researcher Development Processes: Lessons from the Prototype Community¹

Siwaporn Lamainil², Thasuk Junprasert³, Jaruwan Kumpetch⁴,
and Naruemon Boonkterm⁵

Received: July 7, 2019 Revised: July 19, 2019 Accepted: July 22, 2019

Abstract

The purpose of the study was to find out the processes for the development of community researchers from the model communities, where community researchers were developed or utilized research processes to solve community problems. The community was a part of the Participatory Action Research group for developing the model for empowering community researchers in Pak Phli district, Nakhon Nayok province. The researchers used qualitative study to collect the primary data from Phraek Nam Daeng communities, Amphawa district, Samut Songkhram province using focus group discussions and in-depth interviews from community researcher developers' and local researchers' perspectives. The research also collected secondary data from related literature and research studies. The results showed that the nine steps model of community researcher development could be divided into three processes; 1) starting powerful thinking; 2) acting creatively; and 3) synthesizing and forwarding results. The model could develop researchers both individual and community level. The findings could be used for planning and identifying activities for empowering community researchers in Pak Phli. In addition, related organization could use the findings of this study to plan and propose policy of human development in the communities based on community contexts.

Keywords: community researchers, researchers' potential, community researcher development processes

¹ This paper submitted in partial fulfillment of Doctoral Dissertation in Applied Behavioral Science Research, Behavioral Science Research Institute, Srinakharinwirot University

² Graduate Student, Doctoral Degree in Applied Behavioral Science Research, Behavioral Science Research Institute, Srinakharinwirot University. E-mail: siwapornl@g.swu.ac.th

³ Assistant Professor at Behavioral Science Research Institute, Srinakharinwirot University

⁴ Associate Professor at Department of Sociology, Faculty of Social Sciences, Srinakharinwirot University

⁵ Independent Scholar

กระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน: บทเรียนจากพื้นที่ต้นแบบ¹

ศิวพร ละม้ายนิล² ฐาศุภร์ จันประเสริฐ³ จารุวรรณ ขำเพชร⁴ และ นฤมล บุญเคลิ้ม⁵

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อค้นหากระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนจากพื้นที่ต้นแบบที่มี การพัฒนานักวิจัยชุมชนหรือใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาของชุมชน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่ง ของงานวิจัย การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพ นักวิจัยชุมชน อำเภอบางพลี จังหวัดนครนายก ผู้วิจัยใช้การศึกษาเชิงคุณภาพในการศึกษา โดยทำการศึกษาพื้นที่ต้นแบบทั้งพื้นที่ปฐมภูมิ คือตำบลแพรกหนามแดง อำเภอมะพวา จังหวัดสมุทรสงคราม เก็บข้อมูลด้วยวิธีการการสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์เชิงลึก จาก มุมมองของผู้พัฒนานักวิจัยชุมชนและนักวิจัยท้องถิ่นในชุมชน และพื้นที่ทุติยภูมิ คือศึกษาจาก เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผลการศึกษาพบ กระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน 9 ขั้นตอน โดยแบ่งกระบวนการได้เป็น 3 ขั้น ได้แก่ 1) ขั้นการเริ่มคิดอย่างมีพลัง 2) ขั้นการลงมือทำ อย่างสร้างสรรค์ และ 3) ขั้นการสังเคราะห์ผลและส่งต่อ ผลจากกระบวนการสามารถพัฒนา นักวิจัยชุมชนได้ทั้งในระดับบุคคลและชุมชน และยังใช้เป็นแนวทางในการวางแผนและ กำหนดกิจกรรมการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนในพื้นที่อำเภอบางพลี จังหวัดนครนายก นอกจากนี้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถนำผลที่ได้จากการวิจัยนี้ไปเป็นข้อมูลในการวางแผน หรือกำหนดเป็นนโยบายการพัฒนาทรัพยากรบุคคลในชุมชนตามบริบท

คำสำคัญ: นักวิจัยชุมชน ศักยภาพนักวิจัยชุมชน กระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน

¹ บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์ระดับดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์ สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

² นิสิตปริญญาเอก สาขาการวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์ สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
อีเมล: siwapornl@g.swu.ac.th

³ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำสถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

⁴ รองศาสตราจารย์ ประจำภาควิชาสังคมวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

⁵ นักวิชาการอิสระ

ที่มาและความสำคัญของปัญหาวิจัย

การวิจัยจัดเป็นกระบวนการทางปัญญาที่มีความสำคัญและจำเป็นในการพัฒนาประเทศ เป็นสิ่งที่ควรส่งเสริมให้กลายเป็นวัฒนธรรมวิจัยที่เกิดขึ้นในทุกพื้นที่ ซึ่งวัฒนธรรมวิจัยนี้เป็นผลรวมของความเชื่อ เจตคติที่มีต่อการวิจัย สามารถสะท้อนออกมาในรูปของการดำเนินงานตั้งแต่การคิด การวางแผน และการบริหารงานวิจัยในทุก ระดับ ซึ่งผลงานวิจัยที่มีคุณค่าสามารถเป็นข้อมูลสำคัญและเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนเพื่อพัฒนาประเทศได้ รวมทั้งเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาทรัพยากรบุคคลที่เป็นพลังในการสร้างสรรค์และพัฒนาประเทศ (National Research Council of Thailand, 2007) ทั้งนี้เป้าหมายที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการวิจัย คือการพัฒนาผู้ที่ทำวิจัยหรือนักวิจัย ซึ่งการทำวิจัยเป็นการพัฒนาให้นักวิจัยมีวิธีคิดแบบมีเหตุผล สามารถวิเคราะห์ แยกแยะ และสังเคราะห์มองเห็นความเชื่อมโยงของความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งต่างๆ อันเป็นการมองเห็นได้ด้วยตาแห่งปัญญา (Kaewthep, 2010) การพัฒนาชุมชนท้องถิ่นเองก็เช่นเดียวกันหากสามารถสร้างวัฒนธรรมวิจัยให้เกิดขึ้นกับคนในชุมชนควบคู่ไปกับการพัฒนาจะทำให้การพัฒนาที่มีความเข้มแข็งและยั่งยืนมากยิ่งขึ้น เพราะชาวบ้านจะสามารถใช้กระบวนการวิจัยในการคิดวางแผนเพื่อการแก้ปัญหาอย่างเป็นระบบ เป็นการพัฒนาที่มาจากเจ้าของปัญหาเป็นการแก้ปัญหาที่ตรงกับสาเหตุที่แท้จริง

ในปัจจุบันการพัฒนาให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นอย่างมาก ด้วยพื้นฐานความเชื่อว่าคนที่รู้ปัญหาและวิธีแก้ปัญหาได้ดีที่สุดก็คือคนในชุมชนเอง ทำให้มีงานวิจัยที่เปิดโอกาสให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการวิจัยในฐานะผู้มีส่วนร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ รวมถึงสะท้อนผลการปฏิบัติ ปัจจุบันพบว่ามีการวิจัยเพื่อท้องถิ่นหลายโครงการที่ชาวบ้านมีบทบาทสำคัญในกระบวนการวิจัย ทั้งในฐานะของการเป็นผู้ร่วมวิจัยและเป็นเจ้าของโครงการวิจัย ซึ่งสะท้อนให้เห็นหนทางที่จะนำไปสู่การสร้างชุมชนเข้มแข็งโดยกระบวนการเรียนรู้ของชุมชนควบคู่กับการปฏิบัติ โดยมีพื้นที่เป็นตัวตั้ง (Thongthua, 2009) ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดการพัฒนาชุมชนที่กล่าวถึงการจัดการศักยภาพและทรัพยากรในชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาและขับเคลื่อนชุมชนโดยคนในชุมชน กระบวนการเรียนรู้ที่จัดขึ้นจากประสบการณ์จริงซึ่งเป็นทักษะที่จำเป็นในการดำรงชีวิตเพื่อแก้ไขปัญหา สังคมและชุมชน และเมื่อชุมชนใดมีความรู้และทักษะที่เหมาะสมตามบริบทก็จะทำให้ชุมชนนั้นสามารถผ่านพ้นวิกฤติและก้าวไปสู่การพัฒนาได้ตามนโยบายการพัฒนาประเทศ (Pattaranukrom, 2017)

งานวิจัยที่ผ่านมาได้มีการสร้างนักวิจัยชุมชนให้เกิดขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก ทั้งนักวิจัยชุมชนที่เกิดจากกระบวนการสร้างและพัฒนาโดยตรงจากหลักสูตรและคู่มือการพัฒนานักวิจัย และที่เกิดจากการมีส่วนร่วมในการทำวิจัยในฐานะผู้ร่วมวิจัย ดังเช่น สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว (Ministry of Social Development and Human Security, 2010) ได้พัฒนาหลักสูตรการวิจัยชุมชนด้านครอบครัว โดยอาศัยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการดำเนินการ งานวิจัยของ Sukkho (2017) ศึกษาเรื่องการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมบ้านดอนข้าโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน มีวัตถุประสงค์สำคัญเพื่อต้องการพัฒนาหรือแก้ปัญหาในประเด็นที่ต้องการโดยอาศัยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนเป็นผู้ร่วมดำเนินการ

จะเห็นได้ว่างานวิจัยไม่ใช่เรื่องที่ดำเนินการได้เฉพาะนักวิชาการอีกต่อไปหากแต่ชาวบ้านสามารถเป็นนักวิจัยหรือเป็นผู้ใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาชุมชนของตนเองได้ ซึ่งกระบวนการวิจัยและผลของการเรียนรู้จาก

กระบวนการวิจัยส่งผลให้เกิดการสร้างนักวิจัยชาวบ้าน พัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์และการแก้ปัญหาได้อย่างยั่งยืนด้วยกระบวนการวิจัยที่ทำให้คนในชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการคิด วางแผน และทำกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหา เรียนรู้การหาคำตอบของปัญหาอย่างเป็นระบบ ที่ผ่านมามีหลายพื้นที่สามารถใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาของชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรม เช่น ชุมชนบ้านสามขา ชุมชนบ้านหนองอ้อ ชุมชนบ้านดงบัง ชุมชนบ้านหนองกลางดง เป็นชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการแก้ปัญหาโดยอาศัยกระบวนการวิจัย (Ministry of Social Development and Human Security, 2010) ชุมชนริมเขื่อนปากมูล ที่ชาวบ้านใช้กระบวนการวิจัยในการสร้างความรู้และสามารถแก้ปัญหาที่ชุมชนได้รับผลกระทบจากการสร้างเขื่อนปากมูลได้ (IUCN Thailand & River Organization for Life, 2012) นอกจากนี้ ยังมีพื้นที่แพรกหนามแดง อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดสกลนคร เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่มีการแก้ปัญหาของชุมชนโดยอาศัยกระบวนการวิจัยและประสบความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม และกระบวนการวิจัยกลายเป็นอาวุธทางปัญญาของชาวบ้านในชุมชน ที่สามารถใช้ในการจัดการปัญหาและพัฒนาชุมชนด้านอื่นๆ ตามมา

หลายพื้นที่ที่มีการใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาของชุมชนที่ประสบความสำเร็จอย่างเป็นรูปธรรม โดยคนในชุมชนเป็นผู้ดำเนินการหรือเป็นนักวิจัยชุมชน ซึ่งมีความน่าสนใจว่าแต่ละพื้นที่มีการกระบวนการดำเนินการอย่างไรจึงประสบความสำเร็จ ผลจากการใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหานั้นเป็นอย่างไร รวมถึงมีปัจจัยเงื่อนไขอะไรบ้างที่ทำให้เกิดความสำเร็จนั้น การศึกษานี้ผู้วิจัยจึงสนใจค้นหากระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนจากพื้นที่ต้นแบบที่มีการพัฒนานักวิจัยชุมชนหรือใช้กระบวนการวิจัยเพื่อแก้ปัญหาของชุมชน เพื่อนำผลการศึกษามาเป็นแนวทางในการวางแผนและกำหนดกิจกรรมการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยเรื่องการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน อำเภอปากพลี จังหวัดนครนายก ทำการศึกษาทั้งพื้นที่ปทุมธานี คือพื้นที่แพรกหนามแดง อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดสกลนคร และพื้นที่ทุติยภูมิ คือ จากเอกสารและงานวิจัยที่มีการศึกษาพื้นที่ต้นแบบที่ใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชน โดยพื้นที่ที่เลือกศึกษานี้ประสบความสำเร็จในการใช้กระบวนการวิจัยแก้ปัญหาของชุมชน และสามารถพัฒนาชาวบ้านนักวิจัยได้อย่างเข้มแข็งและเป็นรูปธรรม นักวิจัยชุมชนสามารถใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนด้านอื่นๆ ต่อได้

วัตถุประสงค์การวิจัย

เพื่อค้นหากระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนจากชุมชนต้นแบบที่มีการพัฒนานักวิจัยชุมชนหรือใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาของชุมชน

แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยทบทวนแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเพื่อเป็นแนวทางในการทำความเข้าใจกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนจากพื้นที่ต้นแบบ ได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัยชุมชน ที่ฉายภาพให้เห็นการใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาโดยผู้เป็นเจ้าของปัญหาเป็นผู้ลงมือทำงานเพื่อแก้ปัญหาเป็นหลัก เน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของคนที่เกี่ยวข้องตั้งแต่เริ่มคิด การตั้งคำถาม การวางแผน และค้นหาคำตอบอย่างเป็นระบบ มีการเรียนรู้จากการปฏิบัติ

จริง โดยเป้าหมายหลักอยู่ที่การพัฒนานักวิจัย ส่วนผลการวิจัยนั้นสามารถนำไปแก้ปัญหาหรือพัฒนาท้องถิ่นได้จริง แนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพ (potential) ที่กล่าวถึงความสามารถหรือคุณสมบัติที่มีแฝงอยู่ในตัวบุคคล สามารถทำให้พัฒนาและทำให้ประจักษ์แจ้งขึ้นได้ การบรรลุศักยภาพคือการได้แสดงความสามารถที่บุคคลมี ทั้งศักยภาพที่แสดงให้เห็นเชิงประจักษ์และศักยภาพที่แฝงอยู่ (Thengtairat et al., 2011) แนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ (experiential learning) เป็นการเรียนรู้ที่ความรู้ที่เกิดขึ้นเป็นการผสมผสานกันของรูปแบบประสบการณ์ที่บุคคลได้รับกับวิธีการแปลงประสบการณ์เพื่อสร้างการเรียนรู้ใหม่ๆ ซึ่งมีทั้งการเรียนรู้จากการปฏิบัติ การเรียนรู้แบบอเนกนัย การเรียนรู้แบบซึมซับ และการเรียนรู้แบบเอกนัย โดยมีวิธีการแปลงประสบการณ์โดยการสังเกตอย่างไตร่ตรอง และการทดลองปฏิบัติจริง (Kolb & Kolb, 2008) แนวคิดการเปลี่ยนแปลงด้วยความตั้งใจ (intentional change theory) ที่อธิบายถึงองค์ประกอบสำคัญและกระบวนการของการออกแบบการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในทั้งพฤติกรรม ความคิด ความรู้สึก และการรับรู้ในระดับบุคคลได้อย่างยั่งยืน ซึ่งพฤติกรรมของบุคคลที่มีการเปลี่ยนแปลงด้วยความตั้งใจนั้นไม่จำเป็นต้องเป็นกระบวนการที่ต่อเนื่องแต่สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงอย่างยั่งยืนในบุคคลได้ โดยมีเงื่อนไขที่นำสู่ลักษณะของการเปลี่ยนแปลง 5 ประเด็นสำคัญ คือ 1) จุดประกายความต้องการการเปลี่ยนแปลง 2) การเผชิญหน้ากับตัวตนที่แท้จริงของตนเอง 3) การสร้างแนวทางการเรียนรู้เพื่อสิ่งใหม่ในอนาคต 4) การสร้างประสบการณ์ด้วยการปฏิบัติซ้ำ และ 5) การไม่ทำตามลำพัง (Boyatzis, 2006) และแนวคิดระบบนิเวศวิทยา (the ecological system theory) ที่อธิบายการพัฒนาของบุคคลที่เป็นผลจากการมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมรอบๆ ตัวที่มีความซับซ้อน โดยบริบทแวดล้อมมีระบบย่อย 4 ระบบ ประกอบด้วย ระบบจุลภาค ระบบกลาง ระบบภายนอก และระบบมหภาค ซึ่งเป็นระบบที่มีความสัมพันธ์กับบุคคลตั้งแต่ใกล้ชิดจนกระทั่งไกลออกไป (Bronfenbrenner, 2005) ผู้วิจัยอาศัยแนวคิดทฤษฎีดังกล่าวเป็นแนวทางในการทำความเข้าใจกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนและผลการพัฒนานักวิจัยชุมชนจากพื้นที่ต้นแบบ โดยทำการศึกษาแนวคิดทฤษฎีไว้ในภาพกว้าง ไม่ได้นำมาเป็นกรอบหรือเครื่องชี้แนะในการศึกษาจนทำให้จำกัดแนวคิดและละเอียดข้อค้นพบจากบริบทที่ศึกษา

วิธีดำเนินการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัยและพื้นที่ดำเนินการวิจัย

ผู้วิจัยศึกษากระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนจากพื้นที่ต้นแบบ โดยอาศัยการศึกษาเชิงคุณภาพในรูปแบบของการศึกษาเฉพาะกรณี (case study) โดยพื้นที่ต้นแบบในการศึกษาคั้งนี้เป็นพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จในการสร้างหรือพัฒนานักวิจัยชุมชน หรือประสบความสำเร็จในการใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาชุมชน ที่ดำเนินการโดยคนในชุมชน สำหรับพื้นที่ต้นแบบในการค้นหากระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนครั้งนี้มี 2 พื้นที่สำคัญ ประกอบด้วย 1) พื้นที่ปทุมภูมิ ได้แก่ พื้นที่ตำบลแพรภพนามแดง อำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น ซึ่งเป็นพื้นที่ที่เริ่มต้นการใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาความขัดแย้งเรื่องการจัดการน้ำ จนเกิดนักวิจัยชุมชนขึ้นในพื้นที่ และต่อมาสามารถขับเคลื่อนโครงการเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนโดยอาศัยกระบวนการวิจัยอีกหลายโครงการ เช่น การจัดตั้งกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ โครงการอนุรักษ์ป่าชุมชน เป็นต้น สำหรับพื้นที่ปทุมภูมินี้ ผู้วิจัยทำการศึกษาทั้งนักวิจัยชุมชน และพี่เลี้ยงหรือผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างและพัฒนานักวิจัยชุมชน เพื่อให้

เห็นมุมมองการพัฒนานักวิจัยชุมชนจากทั้งผู้สร้างและนักวิจัยท้องถิ่นในชุมชน และ 2) พื้นที่ทุติยภูมิ ได้แก่ พื้นที่จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่ได้มีการศึกษาชุมชนที่มีการพัฒนานักวิจัยชุมชนหรือชุมชนที่อาศัยกระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาของชุมชน โดยผู้วิจัยทำการศึกษาจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการสร้างและพัฒนานักวิจัยชุมชน จำนวน 2 เรื่อง คือ โครงการพัฒนาหลักสูตรการวิจัยชุมชนด้านครอบครัว มีชุมชนต้นแบบ จำนวน 4 ชุมชน ประกอบด้วย ชุมชนบ้านสามขา จังหวัดลำปาง ชุมชนบ้านดงบัง จังหวัดขอนแก่น ชุมชนบ้านหนองอ้อ จังหวัดราชบุรี และชุมชนบ้านหนองกลางดง จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และเอกสารบันได 6 ขั้น ของการทำงานวิจัยไทบ้าน โดยเป็นการถอดบทเรียนจากชุมชนริมเขื่อนปากมูล จังหวัดอุบลราชธานี

ทั้งนี้ พื้นที่ปฐมภูมิและพื้นที่ทุติยภูมิที่ผู้วิจัยเลือกเป็นพื้นที่ต้นแบบในการศึกษาครั้งนี้ เป็นพื้นที่ที่ได้รับการยอมรับจากหน่วยงาน องค์กร ภายนอกกว่าเป็นชุมชนต้นแบบที่ประสบความสำเร็จในการใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน ที่ดำเนินการโดยนักวิจัยชุมชนหรือคนในชุมชน เช่น หน่วยงานภาควิชาการใช้เป็นพื้นที่เรียนรู้สำหรับนักวิชาการ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนใช้เป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้กระบวนการพัฒนา เป็นต้น นอกจากนี้ นักวิจัยชุมชนในพื้นที่ดังกล่าวบางพื้นที่ยังเป็นวิทยากรถ่ายทอดประสบการณ์การแก้ปัญหาโดยอาศัยกระบวนการวิจัยให้แก่หน่วยงานภาควิชาการอีกด้วย โดยผู้วิจัยทำการถอดบทเรียนในมิติของกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน และผลจากการพัฒนานักวิจัยชุมชน เพื่อเป็นแนวทางในการทำความเข้าใจกระบวนการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชน และนำมาส่งต่อแก่นักวิจัยชุมชนในพื้นที่ดำเนินการวิจัยของผู้วิจัยเพื่อสร้างแรงบันดาลใจในการเสริมสร้างศักยภาพของนักวิจัยชุมชนต่อไป

การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยทำการเก็บรวบรวมข้อมูลในพื้นที่ปฐมภูมิ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ที่เป็นพี่เลี้ยงหรือผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการสร้างและพัฒนานักวิจัยชุมชน และทำการสนทนากลุ่มกับนักวิจัยในชุมชน โดยประเด็นหลักที่ศึกษาประกอบด้วย กระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน และผลจากการพัฒนานักวิจัยชุมชน สำหรับข้อมูลทุติยภูมิ ผู้วิจัยทำการสังเคราะห์ข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่มีการศึกษาพื้นที่ต้นแบบที่มีการพัฒนานักวิจัยชุมชน โดยทำการสังเคราะห์ในประเด็น ดังนี้ 1) กระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน 2) ผลจากการพัฒนานักวิจัยชุมชน จากนั้นจึงนำข้อมูลทั้ง 2 มาวิเคราะห์ร่วมกันเพื่อค้นหากระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนจากพื้นที่ต้นแบบ

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพด้วยวิธีการวิเคราะห์เนื้อหา (content analysis) ดังนี้ 1) จัดระเบียบข้อมูล (data organizing) ผู้วิจัยได้ทำการจัดระเบียบข้อมูลให้อยู่ในรูปแบบที่พร้อม และสะดวกสำหรับการวิเคราะห์ 2) การแสดงข้อมูล (data display) เมื่อทำการจัดระเบียบข้อมูลแล้ว ผู้วิจัยทำการนำเสนอข้อมูลโดยส่วนใหญ่อยู่ในรูปของการพรรณนา อันเป็นผลมาจากการเชื่อมโยงข้อมูลที่จัดระเบียบแล้วเข้าด้วยกัน ตามวัตถุประสงค์ที่ศึกษา เพื่อบอกเรื่องราวของสิ่งที่ศึกษาจากข้อมูลที่ปรากฏ 3) การหาข้อสรุป การตีความ และตรวจสอบความถูกต้องตรงประเด็นของผลการวิเคราะห์ข้อมูล (conclusion, interpretation and verification) เป็นการหาข้อสรุปและตีความหมายของข้อค้นพบหรือผลการศึกษาที่ได้จากการแสดงข้อมูล

การตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข้อมูล

ผู้วิจัยทำการตรวจสอบความเชื่อถือของข้อมูล 2 วิธี ได้แก่ 1) การตรวจสอบแบบสามเส้า (triangulation) ในประเด็นดังนี้ วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลมากกว่า 1 วิธี ผู้วิจัยใช้การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม ร่วมกับการสังเกต ในขณะที่ทำการสัมภาษณ์และสนทนากลุ่ม ตรวจสอบโดยใช้แหล่งข้อมูลมากกว่า 1 แหล่ง คือนอกจากทำการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อตอบโจทย์การวิจัยจากผู้ให้ข้อมูลหลักแล้ว ผู้วิจัยยังทำการเก็บรวบรวมข้อมูลจากบุคคลที่เกี่ยวข้องกับผู้ร่วมวิจัยด้วย 2) การสะท้อนข้อมูลกลับไปยังผู้ให้ข้อมูล ในขณะที่ผู้วิจัยทำการเก็บข้อมูลผู้วิจัย เมื่อทำการพูดคุยไปได้ระยะหนึ่งจะพักการสนทนาเพื่อทบทวนคำตอบที่ผู้ให้ข้อมูลได้ตรวจสอบว่าคำตอบที่ผู้วิจัยเข้าใจนั้นถูกต้องและสอดคล้องกับที่ผู้ให้ข้อมูลต้องการสื่อสารหรือไม่ หากพบว่าไม่ถูกต้องจะได้ทำความเข้าใจให้ถูกต้องตรงกัน เพื่อความถูกต้องและน่าเชื่อถือของข้อมูลการวิจัย ทั้งนี้ผู้วิจัยไม่ได้ละเลยในประเด็นจรรยาบรรณในการวิจัย โดยได้ขอจริยธรรมการวิจัยในมนุษย์จากสถาบันยุทธศาสตร์ทางปัญญาและวิจัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ตามหนังสือรับรองจริยธรรมการวิจัย หมายเลขรับรอง SWUEC/E-381/2561 ด้วยความเคารพในความเป็นส่วนตัว ศักดิ์ศรี สิทธิ และความปลอดภัยของนักวิจัยชุมชนและผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยทุกคน

ผลการวิจัย

ผลการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยนำเสนอผล 2 ประเด็นสำคัญ ได้แก่ 1) กระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน และ 2) ผลจากการพัฒนานักวิจัยชุมชน ดังนำเสนอรายละเอียดต่อไปนี้

1. กระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน

ผลการศึกษากระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน พบกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน 9 ขั้นตอน โดยแบ่งกระบวนการได้เป็น 3 ชั้น ได้แก่ 1) ชั้นการเริ่มคิดอย่างมีพลัง ประกอบด้วย รวมคนที่มีอุดมการณ์เดียวกัน เสริมสร้างความเชื่อมั่นในศักยภาพ และปรับความคิดงานวิจัยไม่ใช่เรื่องยาก 2) ชั้นการลงมือทำอย่างสร้างสรรค์ ประกอบด้วย สร้างโจทย์จากบริบทอย่างเหมาะสม เรียนรู้จากการปฏิบัติ: ไปอย่างมหวัด วิเคราะห์ตนเองหาที่เลี้ยงมาเติมเต็ม และปฏิบัติซ้ำทำอย่างมีหลักการและฐานคิด และ 3) ชั้นการสังเคราะห์ผลและส่งต่อ ประกอบด้วย ร่วมกันคิดประมวลผลข้อมูลรวบยอด และนำเสนอเผยแพร่สู่สาธารณะ ผลการพัฒนานักวิจัยชุมชนพบทั้งผลในระดับบุคคลและผลระดับชุมชน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 ชั้นการเริ่มคิดอย่างมีพลัง เป็นขั้นที่สะท้อนขั้นตอนที่เป็นความคิด อารมณ์ความรู้สึก ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน ได้แก่ รวมคนที่มีอุดมการณ์เดียวกัน สร้างความเชื่อมั่นในศักยภาพ และปรับความคิดงานวิจัยไม่ใช่เรื่องยาก รายละเอียดในแต่ละขั้นตอนดังต่อไปนี้

1) รวมคนที่มีอุดมการณ์เดียวกัน เป็นจุดเริ่มต้นของการพัฒนานักวิจัยชุมชนหรือการใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาของชุมชน เป็นการรวมคนในชุมชนที่มีความคิด ความเชื่อ ความต้องการคล้ายกัน หรือผู้ที่ประสบปัญหาเหมือนกัน มาร่วมกันเพื่อนำไปสู่การสร้างสรรค์การแก้ปัญหา ซึ่งวิธีการรวมคนที่มีอุดมการณ์เดียวกันทำได้หลายวิธี เช่น การพูดคุย ชักชวน การสร้างความเข้าใจในประเด็นปัญหาของชุมชน ยกตัวอย่างภาพความสำเร็จของพื้นที่อื่น เพื่อให้คนในชุมชนเห็นภาพสถานการณ์ของชุมชน และภาพความสำเร็จหากร่วมกันดำเนินการ คนที่มีอุดมการณ์หรือมีความปรารถนาเดียวกันก็จะเข้ามาร่วมกันดำเนินการ

“สิ่งแรกเลยคือคนต้องมีใจที่จะทำก่อน อย่างอื่นมาทีหลัง ถ้าไม่มีใจก็ไปทำอย่างอื่นดีกว่า....ก็ไปคุยให้เขาเข้าใจครับ แล้วก็เอาสื่อมาเปิดวิดีโอให้ดู แต่ส่วนใหญ่ก็คุย อาจารย์มหาวิทยาลัยมา ชาวบ้านคนที่มาร่วมก็ลงมาคุย พอชาวบ้านเข้าใจแล้วก็ค่อยเริ่มคุยเรื่องโจทย์ เริ่มลงลึกถึงปัญหา...”

(ลงสนาม: ชุมชนแพรกหนามแดง)

“ขั้นตอนการดำเนินการพัฒนานักวิจัยชุมชนเริ่มจากการรวมกลุ่ม รวมกลุ่มโดยนำคนที่มีปัญหาเดียวกันมารวมกัน แขนงนำชุมชนจะมาจากการรวมกลุ่มของคนที่มีปัญหาเดียวกันหรือมีลักษณะคล้ายกันมารวมกลุ่มกัน” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านดงบัง)

2) เสริมสร้างความเชื่อมั่นในศักยภาพ เป็นการสร้างความมั่นใจให้แก่ชาวบ้านที่จะร่วมเป็นนักวิจัยชุมชนโดยการเข้าไปพูดคุย สร้างความมั่นใจว่าปัญหาหรือสิ่งที่ชุมชนอยากให้เกิดการพัฒนานั้นสามารถทำได้จริง โดยผู้ที่รู้และเข้าใจปัญหานั้นมากที่สุดก็คือชาวบ้านผู้อยู่ในพื้นที่ ดังนั้นคนที่แก้ปัญหได้ดีที่สุดก็คือชาวบ้านเอง หากคนในชุมชนร่วมมือกันในการแก้ปัญหา เชื่อว่าปัญหาก็จะสามารถแก้ไขได้ด้วยวิธีการที่เหมาะสมกับสถานการณ์และบริบทของชุมชน โดยเริ่มต้นการพูดคุยมาจากทั้งแกนนำในชุมชน และนักวิชาการหรือพี่เลี้ยง

“เราต้องเชื่อก่อนว่าปัญหานั้นสามารถแก้ได้ คุณต้องเชื่อว่าชาวบ้านสามารถแก้ปัญหาเองได้ โจทย์หรือปัญหานั้นมาจากพื้นที่ คำตอบมันก็อยู่ที่นั่นแหละ... ต้องทำให้ชาวบ้านเชื่อแบบนี้ก่อน ชาวบ้านทำได้ แก้ได้ ถ้าไม่เชื่อเรื่องนี้ จบไปตั้งแต่แรก ก็ให้คนอื่นเข้ามาทำ รัฐเข้ามาทำ ชาวบ้านไม่ต้องทำอะไร.....” (ลงสนาม: ชุมชนแพรกหนามแดง)

“รวมกลุ่มและพูดคุยเพื่อสร้างความมั่นใจให้แก่ชาวบ้านว่าสามารถแก้ปัญหาของชุมชนได้”

(วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านดงบัง)

3) ปรับความคิดงานวิจัยไม่ใช่เรื่องยาก เป็นการปรับความคิดของคนที่จะเป็นนักวิจัยชุมชนให้เห็นว่างานวิจัยชาวบ้านก็สามารถทำได้ เนื่องจากชาวบ้านก็ยังมีความคิด ความเชื่อว่างานวิจัยเป็นเรื่องของนักวิชาการ เป็นเรื่องยากสำหรับชาวบ้าน ดังนั้นการปรับความคิดของคนที่จะร่วมเป็นนักวิจัยชุมชนให้เห็นว่างานวิจัยไม่ใช่เรื่องยาก เป็นสิ่งที่มีความสำคัญและจำเป็น ทำให้ชาวบ้านเกิดความเชื่อมั่นว่าตนเองก็สามารถทำวิจัยแบบของชาวบ้านเพื่อการแก้ปัญหาชุมชนของตนเองได้ วิธีการปรับความคิดมีหลากหลายแบบ เช่น การชี้แจงเพื่อสร้างความเข้าใจและเห็นความสำคัญของการใช้กระบวนการวิจัยในการแก้ปัญหาชุมชน การเปรียบเทียบการทำวิจัยคือวิถีชีวิต การเสริมสร้างประสบการณ์จากพื้นที่ที่ประสบความสำเร็จ

“สิ่งแรกที่เขาต้องเคลียร์คือ ทำยังไงก็ได้ให้ชาวบ้านเคลียร์ความคิด ความเชื่อตรงนี้ก่อนว่า งานวิจัยคือการ research เปรียบเทียบงานวิจัย เหมือนคุณเลี้ยงกุ้ง เลี้ยงปูเลี้ยงปลา คุณได้รายได้มา นั่นคืองานวิจัยแล้ว แต่เขาคิดว่างานวิจัยคือต้องมีเล่ม ต้องได้รับปริญญา เขามองแบบนี้ ก็ต้องเปลี่ยน

ทัศนคติอันนี้ก่อน ทำให้เขาเชื่อว่าชาวบ้านก็สามารถทำวิจัยได้ วิจัยเป็นวิถี” (ลงนาม: ชุมชนแพรง
หนามแดง)

“ต้องทำให้ชาวบ้านเชื่อว่าก็ทำเองได้ไม่ยาก เมื่อทำเสร็จแล้วความรู้ี้ ก็จะติดตัวเราที่เป็นสมบัติ
ของเราต่อไป” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนริมแม่น้ำมูล)

1.2 ขั้นการลงมือทำอย่างสร้างสรรค์ เป็นขั้นที่สะท้อนการลงมือปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชน
และการสะท้อนผล ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน ได้แก่ สร้างโจทย์จากบริบทอย่างเหมาะสม เรียนรู้จากการปฏิบัติ: ไป
อย่างมยวัด วิเคราะห์ตนเองหาที่เลี้ยงมาเติมเต็ม และปฏิบัติทำอย่างมีหลักการและฐานคิด ดังรายละเอียด
ต่อไปนี้

1) สร้างโจทย์จากบริบทอย่างเหมาะสม เป็นการที่นักวิจัยชุมชนร่วมกันคิดประเด็นที่ต้องการ
แก้ปัญหาหรือพัฒนาที่มาจากความต้องการหรือปัญหาของชุมชนอย่างแท้จริง เป็นการร่วมกันคิด ร่วมกันวิเคราะห์
และมาจากข้อมูลหลายส่วนของชุมชน เช่น ความเป็นมาของชุมชน สังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม เป็นต้น
การพัฒนาโจทย์วิจัยจะเป็นสิ่งที่พนักวิจัยชุมชนเดินไปสู่การแก้ปัญหาอย่างตรงประเด็นที่ต้องการ ทั้งนี้ที่เลี้ยงมี
ส่วนสำคัญในการกระตุ้นและเสนอแนะการพัฒนาโจทย์วิจัยให้นักวิจัยชุมชน โดยคำนึงถึงสถานการณ์และบริบท
ของชุมชน

“พอกุ้ยกันเรื่องโจทย์ว่าเราเอาเรื่องใดเรื่องหนึ่งแต่ให้มันตอบทุกมิติ อันนี้ก็เป็นหน้าที่ของพี่เลี้ยงแล้ว
ที่ต้องมาคุ้ย พี่เลี้ยงก็ต้องมาตั้งคำถามว่าทำไมประเด็นนี้มันแบบนี้ โยนประเด็นให้ชวนคิด ตอน
แรกเขามาวิจัยประเด็นน้ำบ้าง วิจัยเรื่องน้ำบ้าง ก็หาโจทย์อยู่ 2 ปี คุ้ยกันกว่าจะชัด โครงการรูปแบบ
การจัดการน้ำในลำคลอง ตำบลแพรงหนามแดงควรเป็นอย่างไร” (ลงนาม: ชุมชนแพรงหนามแดง)

“ชาวบ้านไม่เชื่อในความถูกต้องและเป็นธรรมของการศึกษาของนักวิชาการ เพราะที่ผ่านมามคนศึกษา
มักจะเข้าข้างคนว่าจ้างเสมอ ชาวบ้านจึงรวมตัวกันทำการวิจัยค้นหาความจริงด้วยตัวของพวกเขาเอง
พัฒนาโจทย์วิจัยจากพื้นที่ของตนเอง” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนริมแม่น้ำมูล)

2) เรียนรู้จากการปฏิบัติ: ไปอย่างมยวัด เป็นขั้นลงมือปฏิบัติกระบวนการวิจัยตามความรู้
ประสบการณ์ที่มี ตามแผนที่ได้ร่วมกันวางไว้ มีเพียงการชี้แจงทำความเข้าใจในเบื้องต้นให้นักวิจัยชุมชนก่อนลง
พื้นที่ เช่น เป้าหมายของการเก็บข้อมูลในแต่ละครั้ง วิธีการเก็บข้อมูล บทบาทของผู้เก็บข้อมูล ได้แก่ ผู้สัมภาษณ์ ผู้
จดบันทึก ผู้อำนวยความสะดวก เป็นต้น เพื่อให้พนักวิจัยชุมชนได้เรียนรู้และเผชิญกับสถานการณ์จริงด้วยตนเอง
ก่อนที่จะมาวิเคราะห์ สะท้อนผล และเติมเต็มสิ่งที่ขาดจากที่เลี้ยงหรือผู้มีความรู้

“เราก็ทำเลย แรกๆ พี่เลี้ยงยังไม่บอกอะไร ตอนเวทีสร้างความเข้าใจ คนทั้ง 2 ฝ่ายไม่ถูกกันอยู่ คนน้ำ
จืด น้ำเค็ม ที่เขาทะเลาะกันนะ เรื่องประตูละบายน้ำ ทำให้คนไม่มาร่วมประชุม เราก็เชิญคนมาหมด

เลย หน่วยงานต่าง ๆ น้ำจืด น้ำเค็ม ที่นี้คนน้ำเค็มเป็นคนหลักในทีมวิจัยก็เชิญคนน้ำจืดมา คนน้ำจืดไม่มีใครมาเลย” (ลงนาม: ชุมชนแพรกหนามแดง)

“อันแรกคือให้ลงไปก่อน ลงไปเสร็จแล้วค่อยกลับมาคุยกันว่าเป็นยังไงบ้าง คือแต่ละคนก็จะมีการบทย่อยอยู่แล้วอย่างจดบันทึก คุณก็ต้องมีบันทึกกลับมาอยู่แล้วว่ามันไปไหน เป็นยังไง มีใครพูดว่าอะไรบ้าง บันทึกให้หมดเท่าที่บันทึกได้คือลองไปก่อนลองเท่าที่ทำได้แล้วค่อยกลับมาคุยกัน.....” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านสามขา)

3) วิเคราะห์ตนเองหาพี่เลี้ยงมาเติมเต็ม เป็นการเสริมความรู้ ทักษะ เทคนิค วิธีการต่างๆ ให้แก่นักวิจัยชุมชน จากการวิเคราะห์ร่วมกันของนักวิจัยชุมชนว่าตนเองยังขาดอะไรและต้องการเติมเต็มอะไร การเติมเต็มสามารถทำได้ทั้งการศึกษาเรียนรู้ด้วยตนเองจากแหล่งความรู้ต่างๆ และพี่เลี้ยงเป็นผู้เติมเต็มหรือหาผู้มีความรู้และประสบการณ์ในแต่ละประเด็นมาเติมเต็มให้แก่นักวิจัยชุมชน

“พอลงไปแล้วมันจะเห็นตัวเองว่าขาดอะไร..... เฮ้ยเราอยากเติมเรื่องนี้เพราะเราขาดเรื่องนี้ เราเห็นตัวเองแล้วแหละ ก็รีบเติม หาทีมวิทยากรมาช่วยเติมเรื่องที่ขาด พี่เลี้ยงเป็นคนช่วยหา แต่ว่าก่อนหา เราก็มายกก่อนว่าขาดอะไร ชวนเขาวิเคราะห์ตัวเอง ต้องถอดตรงนี้ให้ชัดก่อน.....” (ลงนาม: ชุมชนแพรกหนามแดง)

“การประชุมกลุ่มเล็กประมาณ 1-2 ครั้ง ระหว่างพี่เลี้ยง และแกนนำชุมชน เพื่อวิเคราะห์ตนเอง การประชุมกลุ่มใหญ่ประมาณ 1 ครั้ง ของคนทั้งชุมชนและพี่เลี้ยง เพื่อปรึกษาหารือสร้างข้อตกลง และเติมเต็มให้นักวิจัย” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนริมแม่น้ำมูล)

4) ปฏิบัติซ้ำทำอย่างมีหลักการและฐานคิด หลังจากที่ได้เพิ่มเติมทักษะ ความรู้ และเทคนิควิธีการต่างๆ แล้ว นักวิจัยชุมชนจึงได้ลงไปปฏิบัติตามวิธีการที่ได้เรียนรู้มา ลงไปอย่างมีหลักการและฐานคิดมากยิ่งขึ้น เช่น มีประเด็นคำถามที่ชัดเจนขึ้น มีเทคนิควิธีการถามเพื่อนำไปสู่คำตอบในประเด็นที่ต้องการ เทคนิคการจดบันทึก เป็นต้น นอกจากข้อมูลที่ได้มีคุณภาพมากยิ่งขึ้นแล้ว ยังเป็นการฝึกทักษะและประสบการณ์ให้แก่นักวิจัยชุมชนอีกด้วย โดยอาจมีพี่เลี้ยงร่วมสังเกตการณ์และให้คำแนะนำแก่นักวิจัยชุมชนระหว่างการลงปฏิบัติซ้ำ เพื่อสร้างความมั่นใจให้แก่นักวิจัยชุมชนมากขึ้น และเมื่อนักวิจัยชุมชนเกิดความมั่นใจแล้วพี่เลี้ยงจึงค่อยๆ ถอนตัวออกจากการทำงานพื้นที่เพื่อให้นักวิจัยชุมชนได้ลงปฏิบัติด้วยตนเองอย่างเต็มศักยภาพ

“อันนี้เราได้รู้ว่าเราไม่รู้อะไรจากที่ได้ทดลองลงไป พอลงไปแล้วไม่ได้เรื่องก็มาเติม พอเติมเสร็จก็ลองลงไปฝึกอีก ลองเอาวิชาที่ได้เรียนมาไปฝึกอีก ที่นี้พี่เลี้ยงต้องช่วยให้บรรยากาศมันโอเค คือลงไปครั้งนี้ต้องสำเร็จ พอสำเร็จปุ๊บเขาก็จะมีกำลังใจ ครั้งหน้าต้องลงอีก.....” (ลงนาม: ชุมชนแพรกหนามแดง)

1.3 ขั้นการสังเคราะห์ผลและส่งต่อ เป็นขั้นที่สะท้อนขั้นตอนของการนำข้อมูลมาวิเคราะห์ สังเคราะห์ และส่งต่อองค์ความรู้สู่สาธารณะ ประกอบด้วย 2 ขั้นตอน ได้แก่ ร่วมกันคิดประมวลผลข้อมูลรวบยอด และนำเสนอเผยแพร่สู่สาธารณะ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1) ร่วมกันคิดประมวลผลข้อมูลรวบยอด เป็นการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลจากการที่ได้ปฏิบัติในพื้นที่แต่ละครั้ง ซึ่งการวิเคราะห์นี้ที่เลี้ยงมีบทบาทสำคัญในการเป็นที่ปรึกษาและชวนนักวิจัยชุมชนวิเคราะห์ผล ตั้งแต่การเรียบเรียงข้อมูล จัดระเบียบข้อมูล คัดแยก วิเคราะห์ จัดกลุ่มจัดประเภทของข้อมูลตามประเด็นที่ได้จากการเก็บข้อมูล เช่น ลักษณะทางกายภาพ สังคมวัฒนธรรม เศรษฐกิจ การศึกษา เป็นต้น เพื่อให้เห็นข้อมูลที่เก็บมาว่าเป็นอย่างไร จากนั้นจึงวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อนำสู่ประเด็นการแก้ปัญหาที่ต้องการว่าควรแก้ปัญหาอย่างไร จากฐานข้อมูลที่ได้มาจากชุมชน

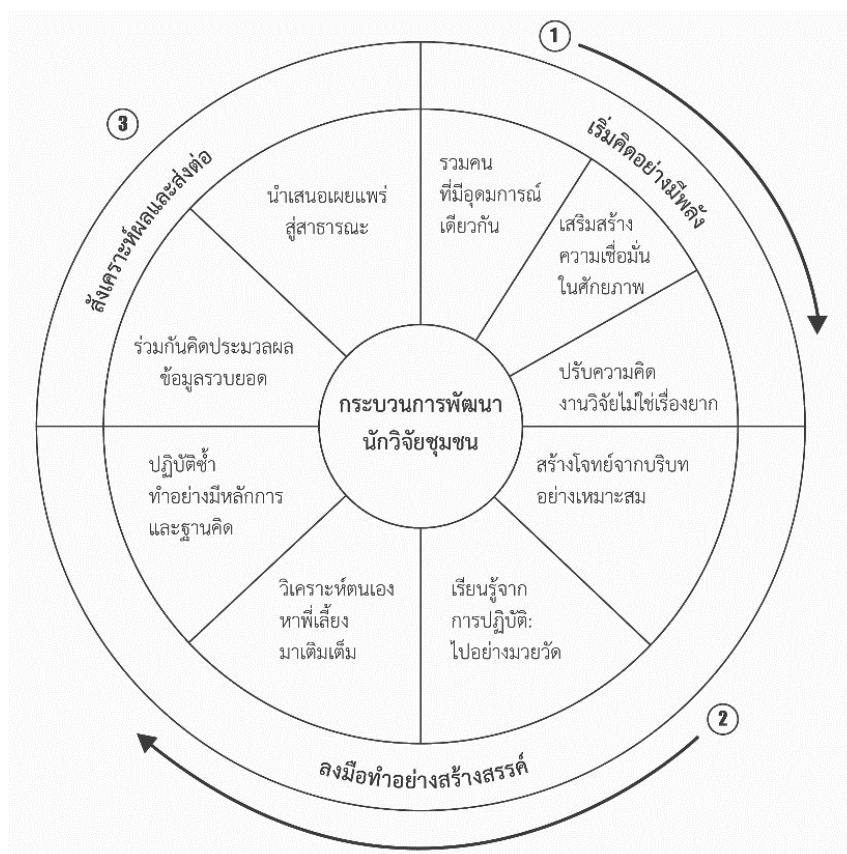
“พอได้ข้อมูลมาแล้ว ข้อมูลมันเยอะ เราก็ชวนเขามาเรียบเรียงข้อมูล โดยมีพี่เลี้ยงชวนทีมวิจัยมาเรียบเรียง วิเคราะห์ ลองจัดกลุ่ม... ลองแยกเรื่องบริบท เรื่องวิถีชีวิต เรื่องอาชีพ เรื่องน้ำ เรื่องภูมิประเทศ ภูมิอากาศ อะไรอย่างนี้ พอแยกแล้วจะเห็นข้อมูล ก็ชวนวิเคราะห์เข้าเรื่องน้ำ ว่าควรเป็นแบบไหน เขาก็ชวนกันคิด วิเคราะห์ประเด็นน้ำ ชาวบ้านเขาก็ช่วยกันออกแบบประเด็นน้ำเป็นบานสวิง...”
(ลงสนาม: ชุมชนแพรกหนามแดง)

“วิเคราะห์ข้อมูล โดยเชิงปริมาณ ใช้สถิติในการวิเคราะห์ และเชิงคุณภาพ ใช้กระบวนการกลุ่ม แก่นำก็มาร่วมกันวิเคราะห์” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านกลางดง)

2) นำเสนอเผยแพร่สู่สาธารณะ การนำเสนอข้อมูลนอกจากจะเป็นการสะท้อนข้อมูลสู่คนในชุมชนแล้วยังเป็นการสร้างความเข้าใจให้แก่ชุมชนถึงสิ่งที่จะดำเนินการต่อไปด้วย เป็นส่วนสำคัญของการสร้างความร่วมมือให้เกิดขึ้นในชุมชน เพราะมีข้อมูลที่ตรงกันและเป็นข้อมูลที่มาจากชุมชนเอง รวมถึงยังเป็นการสร้างความเข้าใจให้แก่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องที่จะเข้ามาเป็นภาคีเครือข่ายในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อการแก้ปัญหาและพัฒนา เช่น การสนับสนุนงบประมาณในการดำเนินการ การให้ความร่วมมือในสิ่งที่เป็นทรัพยากรที่ชุมชนต้องการ และการสนับสนุนด้านบุคลากรที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านเพื่อมาช่วยเหลือชุมชน เป็นต้น

“การจัดกิจกรรมเผยแพร่งานวิจัยไต่บ้าน เช่น จัดประชุมในชุมชน จัดนิทรรศการ ให้ตัวแทนชาวบ้านไปพูดในเวทีประชุมของอำเภอหรือจังหวัดหรือในเวทีประชุมทางวิชาการ จัดส่งสื่อที่ผลิตไปยังห้องสมุดโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัย สื่อมวลชน หน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง ...” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนริมแม่น้ำมูล)

จากการศึกษากระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนทั้งจากพื้นที่ปทุมธานีและพื้นที่สุพรรณบุรี จะเห็นได้ว่ากระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนทั้ง 9 ขั้นตอน ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ชั้น ได้แก่ ขั้นการเริ่มคิดอย่างมีพลัง ขั้นการลงมือทำอย่างสร้างสรรค์ และขั้นการสังเคราะห์ผลและส่งต่อ สามารถสรุปได้ดังภาพประกอบ 2

ภาพประกอบ 1 กระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนของพื้นที่ต้นแบบ

2. ผลจากการพัฒนานักวิจัยชุมชน

จากการศึกษา พบผลการพัฒนานักวิจัยชุมชนทั้งในระดับบุคคลและผลระดับชุมชน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

2.1 ผลระดับบุคคล สิ่งที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงระดับบุคคลจากกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน ได้แก่ เกิดความรู้ กล่าวคือ นักวิจัยชุมชนเกิดความรู้เกี่ยวกับกระบวนการวิจัย และรู้วางแผนวิจัยแก้ปัญหาก็ได้

“สิ่งที่ได้เรียนรู้จากงานวิจัยชาวบ้านคือได้แนวคิด ก็คือกระบวนการมีส่วนร่วม โจทย์ต้องมาจากชุมชน... จากนั้นสร้างความเข้าใจ เก็บข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ สรุปผล คั้นข้อมูลสู่ชุมชน และทดลองแก้ปัญหา.....” (ลงสนาม: ชุมชนแพรงหนามแดง)

“วิจัยตามความเข้าใจของแม่นะ คือการอยากรู้ อยากทำ ค้นหา แล้วก็หาคำตอบให้ตัวเอง...” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านดงบัง)

เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านอารมณ์ ความรู้สึก เป็นการเปลี่ยนแปลงภายในจิตใจของนักวิจัยชุมชน ที่สะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงทางความคิด เปลี่ยนความรู้สึก และนำไปสู่ความพร้อมที่จะเปลี่ยนแปลงให้เกิดการปฏิบัติได้แก่ เชื่อมั่นในความสามารถของตนเอง คิดว่างานวิจัยไม่ใช่เรื่องยาก คิดอยากแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน และคิดใช้เหตุและผลในการแก้ปัญหา ดังตัวอย่างคำกล่าวดังนี้

“มันทำให้เรามั่นใจมากขึ้นว่าเราทำได้สามารถแก้ปัญหาได้ แล้วก็พอไปทำเรื่องอื่นก็ใช้กระบวนการเดียวกัน ก็ยิ่งทำให้เรามั่นใจมากยิ่งขึ้น” (ลงสนาม: ชุมชนแพรงหนามแดง)

สิ่งที่สะท้อนการเปลี่ยนความรู้สึก ได้แก่ เกิดความรู้สึกที่ตื้อตึงงานวิจัย เห็นคุณค่าของการวิจัย รู้สึกว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และรู้สึกภาคภูมิใจที่ได้สร้างการเปลี่ยนแปลงให้ชุมชน ดังตัวอย่างคำกล่าวดังนี้

“มันต้องเริ่มจากปัญหาก่อน พอเราเข้ามาช่วยกันแก้เราก็รู้สึกว่าการทำประโยชน์ให้ชุมชน ก็เป็นส่วนหนึ่งที่มีส่วนร่วมแก้ปัญหาของชุมชน” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านสามขา)

สำหรับสิ่งที่สะท้อนการมีความพร้อมในการนำความรู้สู่การปฏิบัติ ได้แก่ พร้อมทั้งจะเสียสละเวลาเพื่อส่วนรวม พร้อมทั้งจะรับฟังอย่างใส่ใจและปรับปรุงให้ดีขึ้น และพร้อมที่จะลงมือทำวิจัยอย่างจริงจัง ดังตัวอย่างคำกล่าวดังนี้

“แกนนำของชุมชนก็มีความเข้มแข็ง มีความพร้อมเสียสละเพื่อส่วนรวม ปฏิบัติต่อทุกคนเท่าเทียมกัน ให้คำปรึกษาและให้คำแนะนำแก่สมาชิกในชุมชนได้เป็นอย่างดี” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านสามขา)

เกิดทักษะ จากการศึกษาศึกษาจากกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงระดับบุคคล คือเกิดทักษะที่เกี่ยวข้องกับการเป็นนักวิจัยชุมชน ได้แก่ ทักษะการฟังและจับประเด็น ทักษะการตั้งคำถาม ทักษะการอ่าน ทักษะการเขียน และทักษะการสื่อสาร ถ่ายทอด โดยนักวิจัยชุมชนสะท้อนการเกิดทักษะต่างๆ เหล่านี้จากการปฏิบัติ การลงมือทำงานวิจัยเพื่อแก้ปัญหาชุมชน ดังตัวอย่างคำกล่าวดังนี้

“เมื่อก่อนแรกๆ ก็ไม่รู้เรื่องอะไร ฟังก็ฟังไปอย่างนั้นจับอะไรไม่ได้เลย มันก็เลยทำให้เราต้องกลับมาเติมเต็มตัวเองและไปฝึกใหม่ พอฝึกไปเรื่อยๆ ก็เริ่มมีทักษะ เริ่มจับประเด็นและชวนชาวบ้านคุยต่อไป” (ลงสนาม: ชุมชนแพรงหนามแดง)

2.2 ผลระดับชุมชน ได้แก่ เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านสังคมวัฒนธรรม เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ และเกิดการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อม

สิ่งที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงด้านสังคมวัฒนธรรม ได้แก่ ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนดีขึ้น จากการที่ปัญหาได้รับการคลี่คลายให้เบาบางลงหรือหมดไป คนในชุมชนก็เริ่มพูดคุยกันอย่างเข้าใจด้วยการสื่อสารข้อมูลตรงกัน วิถีชีวิตของคนในชุมชนเข้มแข็งขึ้น จากการกลับมาของวัฒนธรรมชุมชน บนฐานการเก็บข้อมูลเพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชน และคนในชุมชนมีส่วนร่วมในงานเพื่อส่วนรวมมากขึ้น ดังตัวอย่างคำกล่าวต่อไปนี้

“ได้มีการจัดกิจกรรมให้เยาวชนเข้ามาร่วมทำงานของชุมชน เพื่อจะได้มีโอกาสเรียนรู้วิถีชีวิตของผู้ใหญ่ในชุมชน และเป็นการสืบเนื่องเจตนารมณ์ ความคิด ความเข้าใจวิถีชีวิตของชุมชน วิถีชีวิตแบบเดิมก็กลับมา” (วิเคราะห์เอกสาร: ชุมชนบ้านสามขา)

สิ่งที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ อันเกิดจากการแก้ปัญหาของนักวิจัยชุมชน เป็นเศรษฐกิจที่เกิดจากผลการขับเคลื่อนของคนในชุมชน ทำให้เกิดรายได้ในชุมชน ระบบเศรษฐกิจของชุมชนกลับมามีชีวิตอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งเป็นเศรษฐกิจที่เชื่อมโยงกับสังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อมของชุมชน เช่น คนในชุมชนสามารถประกอบอาชีพในชุมชนได้มากขึ้น เกิดธุรกิจชุมชน เกิดการกระจายรายได้ภายในชุมชน

“พอมันแก้ปัญหาได้คนก็กลับมาอยู่ในชุมชนมากขึ้น เพราะมันสามารถประกอบอาชีพได้”

(ลงสนาม: ชุมชนแพรทนามแดง)

สิ่งที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อม นักวิจัยชุมชนมีส่วนช่วยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านสภาพแวดล้อมของชุมชน จากข้อมูลที่เกิดขึ้นจากกระบวนการวิจัยที่มีการเก็บรวบรวมข้อมูลในทุกมิติ ส่วนหนึ่งทำให้เห็นภาพรวมของสภาพแวดล้อมของชุมชน ทั้งในอดีตและปัจจุบัน สาเหตุของการเปลี่ยนแปลง นำมาสู่การแก้ปัญหาพร้อมๆ กับการฟื้นฟู อนุรักษ์สิ่งแวดล้อมด้วย เช่น ปัญหาที่เกิดขึ้นส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศของชุมชน ชาวบ้านก็ร่วมกันฟื้นฟู เป็นต้น

“การเก็บข้อมูลชุมชน ทำให้เห็นว่าเมื่อก่อนนี่สิ่งแวดล้อมบ้านเราเป็นยังไง ตอนนี้อยู่หมัดไปมากแค่ไหน เราก็มาช่วยกันฟื้นฟู ทำให้เขาเห็นว่าถ้าสิ่งแวดล้อมดีคุณภาพชีวิตเราก็ดีไปด้วย เมื่อก่อนเคยเก็บผักกิมรี่ข้างทางกินได้ ตอนนี้อยู่หมัดนั่นมันหายไปไหนเราก็ช่วยกันตรงนี้...”

(ลงสนาม: ชุมชนแพรทนามแดง)

จากผลการพัฒนานักวิจัยชุมชนของพื้นที่ต้นแบบจะเห็นได้ว่ามีผลทั้งระดับบุคคลและผลระดับชุมชน ทั้งนี้ปัจจัยเงื่อนไขที่ส่งผลให้กระบวนการพัฒนาประสบความสำเร็จมาจากหลายปัจจัย ได้แก่ ปัจจัยเงื่อนไขด้านบุคคล เช่น มีนักวิจัยชุมชนผู้ร่วมอุดมการณ์ มีพี่เลี้ยงให้การช่วยเหลือและเป็นที่ปรึกษาวิชาการ และปัจจัยเงื่อนไขด้านสภาพแวดล้อม เช่น มีพื้นที่แห่งการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ มีแหล่งทุน และมีการสนับสนุนองค์ความรู้ทางวิชาการจากหน่วยงานภายนอก ปัจจัยเงื่อนไขเหล่านี้มีส่วนในการผลักดันให้การพัฒนานักวิจัยชุมชนหรือการใช้กระบวนการวิจัยในการพัฒนาชุมชนประสบความสำเร็จ

อภิปรายผลการวิจัย

การนำเสนอการอภิปรายผลสำหรับการศึกษารั้งนี้ ผู้วิจัยนำเสนอการอภิปรายเป็น 2 ส่วน ได้แก่ 1) กระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน และ 2) ผลจากการพัฒนานักวิจัยชุมชน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. กระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน

จากการศึกษาพบว่ากระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนจากพื้นที่ต้นแบบ มีกระบวนการดำเนินการ 9 ขั้นตอน โดยสามารถแบ่งกระบวนการได้ 3 ขั้น ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1.1 ขั้นการเริ่มคิดอย่างมีพลัง ประกอบด้วย รวมคนที่มียุทธศาสตร์เดียวกัน เสริมสร้างความเชื่อมั่นในศักยภาพ และปรับความคิดงานวิจัยไม่ใช่เรื่องยาก เป็นขั้นของการเน้นการสร้างนักวิจัยชุมชนหรือผู้ที่จะนำการพัฒนาชุมชนโดยอาศัยกระบวนการวิจัยโดยการปรับที่กระบวนการคิดให้แก่คนในชุมชนก่อน เริ่มจากการมองหาและสร้างความสนใจให้แก่คนที่มีความต้องการหรือประสบปัญหาเดียวกัน เป็นการสร้างความสนใจและค้นหา นักวิจัยชุมชนผู้ที่มาร่วมเดินไปด้วยกัน ดังที่ Techaatik, Phinsu and Phonphong (2017) ได้กล่าวถึงกระบวนการพัฒนาศักยภาพนักวิจัยชุมชนจากการสังเคราะห์กระบวนการวิจัยเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชน ว่าเริ่มจากการสร้างความสนใจและค้นหานักวิจัยชุมชน ก่อนที่จะดำเนินการขั้นอื่นๆ ต่อไป ที่มาจากความสมัครใจ โดยทั้งนี้ขึ้นอยู่กับบริบทและจุดเน้นของแต่ละพื้นที่ นอกจากนี้ ยังเทียบเคียงได้กับแนวคิดการพัฒนาชุมชนในการเสริมสร้างความเชื่อมั่นในศักยภาพ และปรับความคิดงานวิจัยไม่ใช่เรื่องยาก ด้วยพื้นฐานความเชื่อว่าคนในชุมชนมีความสามารถและมีศักยภาพในการแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนของตนเอง เนื่องจากเป็นคนที่รู้ปัญหาดีที่สุด แนวคิดพื้นฐานของการพัฒนาชุมชนให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาของคนในชุมชน โดยเชื่อมั่นในศักยภาพคนในชุมชน มีความเชื่อมั่นในพลังความสามารถของคนในชุมชนว่าจะสามารถนำศักยภาพที่มีมาใช้ในการพัฒนาชุมชนของตนเองได้ (Puang-ngam, 2010) นอกจากนี้ยังเทียบเคียงได้กับแนวคิดการเปลี่ยนแปลงด้วยความตั้งใจ (intentional change theory) ได้กล่าวถึงระบบที่มีความซับซ้อนในระดับปัจเจกบุคคล (individual level) และได้อธิบายถึงองค์ประกอบสำคัญและกระบวนการของการออกแบบการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นภายในทั้งพฤติกรรม ความคิด ความรู้สึก และการรับรู้ในระดับบุคคลได้อย่างยั่งยืน ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลง (change) อาจเกิดในการกระทำส่วนตัว นิสัยหรือสมรรถนะ อาจเกิดเป็นแรงบันดาลใจหรือเป็นความรู้สึกภายในที่มีต่อสถานการณ์หรือผู้ครอบงำ หรืออาจเปลี่ยนแปลงมุมมองในวิถีชีวิต แนวคิดนี้ออกแบบเพื่อปรารถนาให้บุคคลเกิดความชอบเชื่อมั่นในบางอย่างและจะคงไว้ซึ่งความยั่งยืนและยาวนาน (Boyatzis, 2006) ทั้งนี้กระบวนการเปลี่ยนแปลงเริ่มจากการจุดประกายความต้องการการเปลี่ยนแปลง เป็นการสร้างความปรารถนาในการเปลี่ยนแปลงให้แก่กันนักวิจัยชุมชนด้วยการค้นหาตัวตนของตนเองในอุดมคติ (ideal self) ซึ่งเป็นภาพความต้องการหรือเป้าหมายที่คิดว่าตนเองสามารถไปถึงได้ เป็นการสร้างจินตนาการและวิสัยทัศน์หรือความคาดหวังของตนเอง ซึ่งอาจเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตสิ่งแวดล้อม ความสัมพันธ์กับบุคคลรอบข้าง ซึ่งความต้องการในการเปลี่ยนแปลงนี้จะเป็นสิ่งที่ช่วยขับเคลื่อนให้เกิดกระบวนการการเปลี่ยนแปลง ซึ่งมาจากความพร้อมในการเปลี่ยนแปลงที่อาศัยอารมณ์ความรู้สึก ความชื่นชอบเป็นแรงขับหรือเป็นพลังเพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงนั้นตามจินตนาการหรือวิสัยทัศน์ที่ตนเองปรารถนา ซึ่งการรวมคนที่มียุทธศาสตร์เดียวกัน สร้างความเชื่อมั่นในศักยภาพ และปรับความคิดงานวิจัยไม่ใช่เรื่องยาก เป็นส่วนหนึ่งของการเริ่มต้นการจุดประกายความต้องการการเปลี่ยนแปลงให้แก่กันนักวิจัยชุมชน เพื่อนำไปสู่ขั้นการลงมือปฏิบัติและสะท้อนผลต่อไป

1.2 ขั้นการลงมือทำอย่างสร้างสรรค์ ในขั้นนี้เน้นกระบวนการลงมือปฏิบัติ โดยเริ่มปฏิบัติตั้งแต่การพัฒนาโจทย์วิจัยที่สอดคล้องกับความต้องการในการเปลี่ยนแปลงและบริบทของชุมชน ก่อนที่จะเรียนรู้จากการทำงานด้วยตนเอง สะท้อนผลการปฏิบัติและหาพี่เลี้ยงมาเติมเต็ม และการลงมือปฏิบัติซ้ำ เพื่อให้เกิดความชำนาญ และสามารถดำเนินการได้ด้วยตนเอง สามารถเทียบเคียงได้กับแนวคิดงานวิจัยเพื่อชุมชนที่กล่าวถึงหลักการทำงาน

วิจัยเพื่อท้องถิ่นว่าโจทย์ต้องมาจากความต้องการของชุมชน โดยชุมชนอาจเป็นผู้คิดริเริ่มเอง หรือจะเป็นการจุดประกายจากบุคคลภายนอก แต่ท้ายที่สุดชุมชนจะต้องตัดสินใจเองว่าโจทย์วิจัยนั้นเป็นความต้องการของชุมชนหรือไม่ หลักการมีส่วนร่วม กระบวนการวิจัยจะถือเสมือนว่าการมีส่วนร่วมจากทุกส่วนเข้ามาเกี่ยวข้องกับงานวิจัยนั้นเป็นแรงผลักดันสำคัญให้งานวิจัยดำเนินต่อไปได้ การคิดกิจกรรมบนฐานข้อมูล หลักการข้อนี้จะทำให้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมีข้อแตกต่างจากวิถีชาวบ้าน เนื่องจากการคิดกิจกรรมนั้นไม่ได้มาจากความคิดเห็นเท่านั้น แต่มีพื้นฐานมาจากข้อมูลที่ได้จากการจัดระบบ วิเคราะห์ สังเคราะห์แล้ว จึงเป็นการคิดกิจกรรมบนสภาพความเป็นจริง และหลักความสัมพันธ์ระหว่างการคิดกับการลงมือทำ เพื่อแก้ไขข้อจำกัดของวิถีชาวบ้านและวิถีของนักวิชาการ (Kaewthep, 2010) และสามารถเทียบเคียงได้กับแนวคิดการเรียนรู้จากประสบการณ์ (experiential learning) เป็นกระบวนการสร้างความรู้ ทักษะ และเจตคติด้วยการนำเอาประสบการณ์เดิมมาบูรณาการเพื่อสร้างการเรียนรู้ใหม่ ๆ ซึ่งกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนในขั้นตอนนี้มีการเรียนรู้ในรูปแบบเอกนัย (converging) คือการได้รับประสบการณ์จากนักคิดจนกลายเป็นแนวคิดและลงมือปฏิบัติ และรูปแบบการเรียนรู้จากการปฏิบัติ (accommodation) เป็นวิธีการที่นักวิจัยชุมชนได้รับประสบการณ์เชิงรูปธรรมและแปลงประสบการณ์เป็นความรู้ด้วยการทดลองปฏิบัติจริง นักวิจัยชุมชนที่มีรูปแบบการเรียนรู้แบบปฏิบัตินี้จะเรียนรู้ได้ดีจากการได้ลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง การได้ทดลองทำด้วยตนเอง ชอบทำงานเป็นกลุ่ม ลองผิดลองถูก หาโอกาสใหม่ๆ สามารถปรับตัวได้ดีต่อสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ตัดสินใจโดยใช้การสอบถามข้อมูลจากผู้รู้และนำมาคิดวิเคราะห์ก่อนตัดสินใจ (Kolb & Kolb, 2008) นอกจากนี้ยังเทียบเคียงได้กับแนวคิดระบบนิเวศวิทยา (the ecological system theory) ที่เชื่อว่าการเติบโตและพัฒนาการของมนุษย์เกิดจากการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัว เริ่มตั้งแต่บ้าน โรงเรียน ชุมชน จนถึงโครงสร้างสังคมที่ใหญ่ขึ้น ซึ่งการเรียนรู้ในขั้นของการลงมือปฏิบัตินี้เกิดจากความสัมพันธ์ทั้งในเชิงของกระบวนการ บุคคล เวลา และบริบทแวดล้อม โดยบริบทแวดล้อมที่เกิดจากการเรียนรู้จากการปฏิบัติและส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง เกิดจากทั้งระบบจุลภาค (microsystem) คือครอบครัว เพื่อนบ้าน ระบบกลาง (mesosystem) คือ ความสัมพันธ์ของกลุ่มนักวิจัยชุมชนกับหน่วยงานในชุมชน (Bronfenbrenner, 2005)

1.3 ขั้นการสังเคราะห์ผลและส่งต่อ ประกอบด้วย ร่วมกันคิดประมวลผลข้อมูลรวบยอด และนำเสนอเผยแพร่สู่สาธารณะ ในขั้นนี้ เป็นขั้นของการวิเคราะห์ สังเคราะห์ผลการดำเนินการวิจัย โดยนักวิจัยชุมชนนำข้อมูลที่ได้จากการปฏิบัติในขั้นการลงมือทำอย่างสร้างสรรค์ มาวิเคราะห์ สังเคราะห์เพื่อส่งต่อองค์ความรู้สู่สาธารณะ อันเป็นการส่งต่อเพื่อนำไปสู่การสร้างความเข้าใจ การดำเนินกิจกรรมพัฒนา และการขยายองค์ความรู้ ดังที่ Pongpit (2008). ได้กล่าวถึงขั้นตอนการทำวิจัยเพื่อชุมชนในขั้นตอนสุดท้ายว่าเป็นขั้นของการวิเคราะห์ข้อมูลนำไปสู่การจัดทำแผนปฏิบัติการ คือ แผนงาน โครงการ กิจกรรม และยังสอดคล้องกับที่ Techaatik et al. (2017) ได้กล่าวถึงกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน ถึงขั้นตอนการประมวลผลหลังจากดำเนินการเก็บข้อมูลวิจัย มีการจัดเวทีประมวลผลข้อมูลวิจัย จัดกิจกรรมแก้ไขปัญหาชุมชน และจัดเวทีคืนข้อมูลสู่ชุมชน เพื่อให้คนในชุมชนทราบถึงผลการวิจัยซึ่งเกิดจากการมีส่วนร่วมของทุกคนในชุมชน นอกจากนี้ยังเทียบเคียงได้กับงานวิจัยของ Buasri and Sasen (2017) ศึกษาเรื่อง รูปแบบการพัฒนาความเข้มแข็งกลไกชุมชนในการป้องกันปัจจัยเสี่ยงของเด็กและ

เยาวชนจังหวัดหนองบัวลำภู ที่กล่าวถึงกระบวนการดำเนินการวิจัยที่ส่งผลให้เกิดรูปแบบการทำงานกลไกที่สอดคล้องกับพื้นที่ จำเป็นต้องมีเวทีสรุปบทเรียนและเวทีนำเสนอผลการวิจัยสู่สาธารณะ เพื่อสรุปผลการปฏิบัติและนำเสนอต่อผู้ที่เกี่ยวข้อง นำมาซึ่งความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมอื่นๆ ต่อไป นอกจากนี้การสังเคราะห์ผลและส่งต่อยังเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความสามารถของนักวิจัยชุมชน ในการพัฒนาตนเองจนสามารถไปสู่ขั้นของการวิเคราะห์และส่งต่อองค์ความรู้ได้ อันเป็นการสร้างความภาคภูมิใจให้แก่นักวิจัยชุมชนและแสดงถึงการบรรลุศักยภาพแห่งตน ตามทฤษฎีแรงจูงใจของมาสโลว์ ในขั้นที่ 5 ที่กล่าวถึงการบรรลุศักยภาพ (self-actualization) วามนุษย์มีศักยภาพไม่เท่ากัน การบรรลุศักยภาพคือการได้แสดงความสามารถที่ตนมี (Thengtairat et al., 2011)

2. ผลจากการพัฒนานักวิจัยชุมชน

จากการศึกษาจะเห็นได้ว่า ผลจากการพัฒนานักวิจัยชุมชนส่งผลทั้งระดับบุคคล และระดับชุมชน โดยระดับบุคคลเกิดการเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ ด้านอารมณ์ความรู้สึก และเกิดทักษะ ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ นักวิจัยชุมชนเกิดความรู้เกี่ยวกับกระบวนการวิจัย และรู้ว่าจะงานวิจัยใช้แก้ปัญหาได้ เมื่อนักวิจัยชุมชนผ่านกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน ส่งผลต่อความรู้เกี่ยวกับการวิจัย เห็นภาพของกระบวนการวิจัยมากขึ้น รู้ว่ากระบวนการวิจัยประกอบด้วยอะไรบ้าง และรู้ว่าจะงานวิจัยนั้นสามารถใช้แก้ปัญหาหรือพัฒนาชุมชนได้ ทั้งนี้กระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนเป็นเครื่องมือที่เน้นให้คนในชุมชนเข้ามาร่วมเรียนรู้จากการปฏิบัติการจริง ทำให้ชุมชนมีกระบวนการเรียนรู้อย่างเป็นเหตุเป็นผล และสามารถนำกระบวนการนี้ในการแก้ปัญหาอื่น ๆ ในท้องถิ่น งานวิจัยท้องถิ่นเน้นกระบวนการมากกว่าผลงานวิจัย มองงานวิจัยเป็นกระบวนการในฐานะเครื่องมือที่จะเพิ่มพลังชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้ร่วมกันจัดการชีวิตของตนเอง เป็นทางหนึ่งที่จะนำไปสู่การเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนได้ (Suranaree University of Technology, 2007) นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ อารมณ์ความรู้สึก และการเกิดทักษะของนักวิจัยชุมชนนี้ ยังเทียบเคียงได้กับแนวคิดการเปลี่ยนแปลงด้วยความตั้งใจ กล่าวถึงสมรรถนะเฉพาะบุคคลในการทำงานที่โดดเด่นหรือสูงกว่ามาตรฐานตามแนวคิดของ Boyatzis ซึ่งประกอบด้วยความสามารถทางความคิด ความสามารถทางอารมณ์ ความสามารถทางสังคมแล้ว Boyatzis (2006) ได้เสนอถึงหลักการเสริมสร้างสมรรถนะเฉพาะบุคคลไว้ว่าเกิดจากการเปลี่ยนแปลงด้วยความตั้งใจ ซึ่งเป็นความพยายามปรับเปลี่ยนการคิด มุมมอง อารมณ์ความรู้สึกและพฤติกรรมให้เป็นไปอย่างยั่งยืน และยังสอดคล้องกับ Thongthua (2009) ได้กล่าวถึงงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น ว่าเป็นการสร้างตัวตนของคนในท้องถิ่น เป็นงานของคนท้องถิ่น เพื่อคนท้องถิ่น ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของทั้งคนนอกและคนใน คนนอกจะต้องเข้าไปเรียนรู้และเสริมสร้างสนับสนุนการวิจัยของคนใน ทำให้เห็นความสัมพันธ์ของคนกับคน คนกับธรรมชาติ การคิดกิจกรรมบนฐานข้อมูล หลักการข้อนี้จะทำให้งานวิจัยเพื่อท้องถิ่นมีข้อแตกต่างจากวิธืชาวบ้าน เนื่องจากการค้นคิดกิจกรรมนั้นไม่ได้มาจากความคิดเห็นเท่านั้น แต่มีพื้นฐานมาจากข้อมูลที่ผ่านมาการจัดระบบ วิเคราะห์ สังเคราะห์แล้ว จึงเป็นการคิดกิจกรรมบนสภาพความเป็นจริง เป็นหลักความสัมพันธ์ระหว่างการคิดกับการลงมือทำ (Kaewthep, 2010)

สำหรับผลในระดับชุมชน ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านสังคมวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ และการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้จากกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชนทำให้คนในชุมชนที่เป็นนักวิจัยสามารถใช้ศักยภาพที่มีในการสร้างการเปลี่ยนแปลงในระดับที่นอกเหนือจากตนเอง นั่นคือสร้างการเปลี่ยนแปลง

ในระดับชุมชน เช่น เกิดความสัมพันธ์ที่ดีของคนในชุมชน วิถีชีวิตเข้มแข็ง คนในชุมชนมีส่วนร่วมในงานเพื่อส่วนรวมมากขึ้น เกิดการเปลี่ยนแปลงเศรษฐกิจชุมชน และเกิดการเปลี่ยนแปลงด้านสิ่งแวดล้อม เป็นการสะท้อนถึงศักยภาพอย่างหนึ่งของนักวิจัยชุมชนที่สามารถสร้างการเปลี่ยนแปลงให้เกิดขึ้น เทียบเคียงได้กับแนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพนักวิจัยชุมชน ที่กล่าวถึงบุคคลที่มีศักยภาพที่เชื่อมโยงถึงโครงสร้างสำคัญทางสังคม 4 องค์ประกอบหลัก ประกอบด้วย 1) ศักยภาพทางสังคมและประชากรศาสตร์ รวมทั้งจำนวนของประชากร เพศ ความสมดุล เจริญ สุขภาพ วิถีชีวิต และระดับการศึกษาของประชากร 2) ศักยภาพทางสังคมและเศรษฐกิจ ซึ่งหมายถึงในระดับของโครงสร้างทางเศรษฐกิจ คุณภาพและความเชี่ยวชาญของวิชาชีพ ลักษณะของเงื่อนไขแรงงาน มาตรฐานคุณภาพชีวิต ระดับของอุปสงค์อุปทานและการใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า 3) ศักยภาพทางสติปัญญา ซึ่งว่าด้วยบทบาทด้านนวัตกรรม และความคิดสร้างสรรค์ของปัจเจก โอกาสที่เอื้อให้เกิดตามสถานการณ์ความเป็นจริง 4) ศักยภาพทางสังคม-วัฒนธรรม (socio-cultural) ซึ่งขึ้นอยู่กับการศึกษา และวัฒนธรรม (Revko, 2016) นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงระดับชุมชนยังเทียบเคียงได้กับการศึกษาของ Thongsopa et al. (2015) ศึกษาเรื่อง การเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์หาดทรายสูงบ้านลาดเจริญ ตำบลนาแว อำเภอยะรัง จังหวัดอุบลราชธานี งานวิจัยของ Mankhoksong et al. (2015) ศึกษาเรื่อง การบริหารจัดการน้ำเพื่อการเกษตรที่เหมาะสมกับพืชฤดูแล้งโดยการมีส่วนร่วมของเกษตรกรและภาคีเครือข่ายในเขตพื้นที่ชลประทานอ่างเก็บน้ำห้วยค้อ ตำบลเต่างอย อำเภอยะรัง จังหวัดสกลนคร ซึ่งผลการศึกษาของงานวิจัยเหล่านี้ได้ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระดับชุมชนตามประเด็นที่ทำการศึกษา เช่น การเปลี่ยนแปลงด้านสังคมวัฒนธรรมจากการจัดการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ การเปลี่ยนแปลงด้านเศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนหรือการพัฒนาทรัพยากรบุคคล สามารถนำไปเป็นข้อมูลในการวางแผน หรือกำหนดเป็นนโยบายในการพัฒนาทรัพยากรบุคคลโดยประยุกต์ใช้กระบวนการวิจัยจากข้อค้นพบนี้ อย่างเหมาะสมกับสถานการณ์และบริบทของพื้นที่

ข้อเสนอแนะเพื่อการปฏิบัติ

ข้อค้นพบจากกระบวนการพัฒนานักวิจัยชุมชน สามารถนำมาเป็นแนวทางในการเสริมสร้างศักยภาพนักวิจัยชุมชนให้สามารถพัฒนาศักยภาพไปสู่การบรรลุเป้าหมายความสำเร็จ โดยอาจเริ่มจากการวิเคราะห์ศักยภาพหรือต้นทุนเดิมก่อน เพื่อให้สามารถเสริมสร้างศักยภาพได้ตรงประเด็น เช่น อาจเริ่มที่ขั้นของการลงมือปฏิบัติอย่างสร้างสรรค์ และการสังเคราะห์ผลและส่งต่อ

เอกสารอ้างอิง

Bronfenbrenner, U. (2005). *Making Human Beings Human: Bioecological Perspectives on Human Development*. Thousand Oaks: Sage Publication.

- Boyatzis, R. E. (2006). An overview of intentional change from a complexity perspective. *Journal of Management Development*, 25(7), 607-623.
- Kolb, A. Y., & Kolb, D. A. (2008). *Handbook of Management Learning, Education and Development*. London: Sage Publication.
- Buasri, P., & Sasen, S. (2017). *Rūpbæp kānphatthana khwām khēm khæng konkai chumchon nai kān pōngkan patchai sīang khōng dek læ yaowachon chāngwat nōngbua* [Development of community machinery strength for prevention of risk factors for children and youth model in Nong Bua Lamphu province]. Bangkok: The Thailand Research Fund.
- IUCN Thailand, & River Organization for Life. (2012). *Bandai Hok Khan kan tham wi chaitaiban* [6 steps to do research on ordinary people]: The Talk Project on Water Management in the Mekong Region Publication No. 4. Bangkok: IUCN Thailand.
- Kaewthep, K. (2010). *Khunnalaksana & withi witthaya ngānwichai phua thōngthin* [Characteristics & methodology research for local]. Chiang Mai: The Thailand Research Fund.
- Mankhoksoong, P., Ngoichansri, L., Thanwiset P., Sujarit, W., Chuawangkhām, S., Widsa, P.,... Khaeng-ae, S. (2015). *Kānboṛihan chatkān nam phua kāsēt thī mōsom kap phut rudu læng doi kāmī sūanruām khōng kāsētrakōn læ phākhi khruākhai nai khēt phūnthī chonlaprathan āngkepnām huāikhō tambontaongōi āmphœ taongōi chāngwat sakonnakhōn* [Water management for agriculture suitable for dry season crops by participation of farmers and network partners in the Huai Kho Reservoir Irrigation Area, Tao Ngoi Sub-district, Tao Ngoi District, Sakon Nakhon Province]. Bangkok: Office of the National Culture Commission.
- Ministry of Social Development and Human Security. (2010). *Rāyān kānwichai khroṅkān phatthana laksut kānwichai chumchon dān khroṅphruā* [Curriculum development of community research of family] (Research report). Bangkok: Office of Women's Affairs and Family Institute.
- National Research Council of Thailand. (2007). *Khūmū nakwichai mai* [New Researcher Guide]. Bangkok: Wongsawang Kanphim.
- Pattaranukrom, P. (2017). *Wichai phua thōngthin: Botbat mahawitthayalai nai kān khapkhuan kānphatthana chumchon yāng yangyūn* [Community-Based Research: University Role in Sustainable Community Development]. *Romphruek Journal, Krirk University*, 35(3), 137-156.

- Puang-ngam, K. (2010). *Kānchātkañ ton 'ēng khōng chumchon thōngthin* [Community and local self government]. Bangkok: Thammasart University Book Center.
- Pongpit, S. (2008). *Næōkhīt næō patibat yutthasāt phatthana thōngthin* [Concept of Practice Local Development Strategy]. Bangkok: Phalangpanya.
- Revko, A. (2016). The role of human potential for sustainable development in the chernihiv region of Ukraine. *Studia Periegetica*, 1(15), 99-114.
- Sukkho, T. (2017). *Khrōngkañ kānchātkañ thōngthiēo choēng watthanatham bān doñ khā doī kānmi sūanruām khōng chumchon mū chēt tambon chonnabot 'amphœ chonnabot chāngwat Khōñ Kæn* [Ban Don Kha cultural tourism management by community participation, District 7, Rural District, Rural District, Khon Kaen province] (Research report). Bangkok: The Thailand Research Fund.
- Suranaree University of Technology. (2007). *'Ekkasāñ kāñ fuk 'ōprom læ sammanā choēng patibatkañ nakwichai sapphayakōñ nam chumchon* [Training documents and workshops for community water resource researchers]. Nakhon Ratchasima: Suranaree University of Technology.
- Techaatik, S., Phinsu, T., & Phonphong, J. (2017). *Khūmū kānwichai kē panhā chumchon* [Guide to solving community problems]. Khon Kaen: Khon Kaen Printing House.
- Thengtairat, J., Wichawut, S., Tantivit, S., Kaewkungwal, S., Phuwasonkun, W., Siripanich, R.,... Oungphra, N. (2011). *Chittawitthaya thūapai* [General Psychology]. Bangkok: Thammasat University Press.
- Thongthua, K. (2009). *Lāwichai thaibān thōtbotriān prasopkañ khon tham ngānwichai phūā thōngthin* [Research Style of Ordinary People, Lesson Learned the Experience of the Researcher in Rural Thailand]. Chiang Mai: Wanida Printing.
- Thongsopa, C., Inthisaeng, C., Inthisaeng, W., Klomkliang, W., Mingkvan, M., Klomkliang, D.,... Buraphan, S. (2015). *Kāñ phœm prasitthipap kānchātkañ thōngthiēo choēng 'anurak hañ sāi sūng bān lat chaoen tambon nā wæng 'amphœ khēmarathō chāngwat 'Ubon rāthathani* [Increasing the Efficiency of Eco-Tourism Management for High Sand Beaches, Ban Lat Charoen, Na Waeng Subdistrict, Khemarat District, Ubon Ratchathani Province]. Bangkok: The Thailand Research Fund.